

ЕКОНОМІКА АПК

Степан ДУСАНОВСЬКИЙ, Микола ГОРЛАЧУК

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО СОТ

Розглянуто організаційно-економічні аспекти розвитку продовольчого ринку регіону. Запропоновано організаційну структуру розвитку оптово-продовольчих ринків в умовах вступу України до СОТ.

Виробництво продовольчих продуктів є першоосною існування будь-якого способу виробництва і виробника, продовольче забезпечення – основою національної безпеки держави. В загальноцивілізаційному контексті розвитку суспільних відносин воно належить до найгостріших глобальних проблем людства. Головними пріоритетами агропродовольчої стратегії України у ХХІ ст. повинні бути високий рівень забезпечення населення продовольством, розширення його соціальної доступності, сприяння зростанню конкурентоспроможності продовольчої продукції на всіх етапах економічного розвитку країни.

Ефективність ринкових перетворень останніх десятиріч у вітчизняному аграрному секторі, в тому числі у сфері продовольчого забезпечення, пов'язана із впливом системних факторів [6, 3].

Для сучасного продовольчого ринку України характерними є економічна недоступність основних видів продовольства для значної частини населення (лише 10-15 % населення споживають всі основні види продовольства в оптимальному обсязі згідно до науково обґрунтованих норм); низький рівень доходів споживачів і великої кількості виробників продовольчої продукції, що не дозволяє забезпечити розширене відтворення виробництва та робочої сили; монополізм у сфері реалізації і переробки сільськогосподарської продукції, який спостерігається дотепер; тиск закордонних експортерів продовольства на вітчизняний ринок та ін. Тому продовольча доктрина України повинна базуватися на нормалізації продовольчого ринку шляхом реалізації інноваційної моделі ринку продовольчих товарів з механізмом забезпечення наукомісткого виробництва і системи якісного продовольства.

Проблемам формування продовольчого ринку *присвячені праці відомих вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів* В. Г. Андрійчука, В. І. Бойка, П. І. Гайдуцького, Г. Н. Германчука, В. В. Зіновчука, М. В. Зубця, М. В. Калінчика, І. І. Лукінова, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, В. П. Ситника та ін. Ці наукові розробки

© , , 2008.

дуже важливі, хоча вони недостатньо розв'язують проблеми формування та регулювання продовольчого ринку регіону в умовах соціально орієнтованої економіки. Наявний ресурсний потенціал Поділля дає можливість створити умови для формування ринку продовольчої продукції, якою можна забезпечити не тільки даний регіон, але й інші регіони України. Значимість і новизна цих питань зумовили вибір теми даного дослідження.

Метою статті є обґрунтування організаційно-економічних засад розвитку продовольчого ринку регіону в контексті вступу України до СОТ.

Зі зміною виробничої структури аграрного виробництва від часу здобуття Україною незалежності сталися якісно нові перетворення у продовольчому забезпеченні населення країни та її регіонів.

Сьогодні суб'єктами ринку продовольства є всі категорії сільськогосподарських підприємств і господарств, підприємства харчосмакової галузі, заготівельні організації, комерційні структури, гуртова і роздрібна торгівля, аграрні біржі тощо. Єдність і співвідношення організаційно-правових форм господарювання утворюють організаційну структуру ринку продовольства, що впливає на структуру роздрібною і гуртовою торгівлі продовольчими товарами. Остання має певні відмінності в районах.

Так, зокрема регіональні особливості формування відповідних організаційних структур обумовлені наступним.

Протягом 1990–2006 рр. кількість об'єктів роздрібною торгівлі скоротилась в середньому по області на 2258 одиниць, а в таких районах, як Славутському, Чемеровецькому, Деражнянському їх зменшилось в 2,5–3 рази. Лише в самому місті Хмельницькому кількість об'єктів роздрібною торгівлі зросла на 101 одиницю [5], що свідчить про позитивні зміни інфраструктурного забезпечення ринку продовольства.

В регіоні кількість об'єктів роздрібною торгівлі протягом 1990–2006 рр. зменшилася з 35 до 22 одиниць на 10 тис. осіб населення[5].

Показники, які нижчі від середньообласного рівня розвитку об'єктів інфраструктури роздрібною товарообороту, характерні для Віньовецького, Городоцького, Дунаєвецького, Камянець-Подільського, Чемеровецького і Шепетівського районів Хмельницької області. Вказані райони можна умовно віднести до групи територій, де спостерігається особливо депресивний стан формування об'єктів ринковою інфраструктури. Всі інші райони області умовно можна віднести до групи територій із відносно сприятливими можливостями для розвитку організаційних структур ринку продовольства.

Серед різних організаційних структур незалежно від форми власності головна роль у формуванні попиту і пропозиції, ціни на продовольство повинна належати оптово-продовольчим ринкам. Це новий тип підприємств гуртовою торгівлі, який лише формується в Україні і поширений в розвинутих країнах світу [2, 25–26].

Необхідність формування ОПР в Україні обумовлена ліквідацією централізованою системи планування і розподілу товарів, порушенням зв'язків між товаровиробниками і споживачами, а також труднощами збуту продукції вітчизняних товаровиробників.

На теперішній час населення Хмельницької області в основному купує овочі, картоплю, фрукти, ягоди, виноград на ринках населених пунктів. Характеризуючи таку форму торгівлі, можна відмітити, що здебільшого – це примітивно обладнані місця тимчасової, скоріше сезонної торгівлі, де нерідко відсутня розфасовка відсортованої за якістю продукції, її упаковка. Відсутній належний захист вітчизняних товаровиробників від постійних продавців-імпортерів зарубіжних плодів, овочів, картоплі, хоч ця продукція нерідко поступається за смаковими якостями, але привабливіша на зовнішній вигляд.

Дослідженням встановлено, що на ринках населених пунктів, про які йдеться, реалізується в середньому 40 % овочевої продукції, фруктів і ягід. Постійними постачальниками вказаної продукції на розташовані в населених пунктах ринки, а також окремим установам харчування соціального призначення (школи, дитячі, лікувальні та оздоровчі заклади тощо) виступають особисті селянські господарства населення.

Вони виробляють понад 85% овочів, плодів та ягід, 97 % картоплі, 69 % яєць, 71 % реалізованої на забій худоби і птиці при цьому рівень товарності виробленої у них продукції становить 10-15 % [5], що свідчить про загальні потенційні резерви особистих селянських господарств населення щодо підвищення їх участі у формуванні продовольчого ринку.

Однак не варто перебільшувати їхні можливості. Особисті селянські господарства ще більшою мірою, ніж крупні сільськогосподарські підприємства відчувають недосконалість системи збуту продукції, яка може швидко псуватися і втрачати товарний вигляд.

Здійснення заходів щодо активізації дій в напрямку створення мережі оптових продовольчих ринків відбувається досить повільно. В обласних та великих промислових центрах і навіть в Києві немає оптового продовольчого ринку, подібного зарубіжним. Але справа не в сліпому наслідуванні чужого, а в нагальній потребі удосконалити та зробити вигідним продаж виробниками тієї сільськогосподарської продукції, яка має стабільний масовий попит, але не може тривалий час зберігатися в потрібному режимі в умовах господарства, навіть якщо це господарство приватного власника.

Пропонуються два варіанти створення ОПР: перший – це крупні за обсягами товарного обороту торгові центри (можливо, з філіалами, дочірніми магазинами), розраховані на обслуговування кількох мікрорайонів великого міста з населенням не менше 1 млн. чоловік, подібно Києву, Харкову, Дніпропетровську, Донецьку та Одесі; другий варіант – це значно менші чи середні за обсягами торгівлі ринки, які обслуговують окремі регіони міст з населенням до 600 тис. чоловік. Створення таких структур вписується в комплекс заходів, визначених Указом Президента України від 6.06.2000 р. «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку».

Оптовий продовольчий ринок (ОПР) – це суб'єкт підприємницької діяльності, який утворено згідно із законодавством і метою діяльності якого є створення необхідних умов для здійснення операцій з продажу і купівлі наявних видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, укладення відповідних торговельних угод [4].

Оптові продовольчі ринки можуть проводити аукціони, ярмарки, організувати виставки продукції з наступним її продажем.

Основною метою створення ОПР є формування ефективного ринкового механізму реалізації сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки товаровиробниками усіх форм власності; справляння позитивного впливу на якість продукції, рівень її кінцевої ціни та задоволення потреб споживачів; сприяння конкуренції на споживчому ринку.

Вибір організаційно-правової форми ОПР проводиться в рамках законодавства щодо форм господарювання [4]. Найбільш доцільною організаційно-правовою формою є відкриті акціонерні товариства, акціонерами яких можуть бути виробничі, переробні, заготівельні, торговельні, сервісні, інші юридичні та фізичні особи. Для формування статутного фонду можуть бути залучені кошти державного та місцевих бюджетів, приватних, у тому числі іноземних інвесторів, господарських товариств. Форма власності оптових ринків може бути різною – державною, приватною, комунальною, змішаною. Діяльність ОПР провадиться за принципом самоопукності.

Робота ОПР повинна організуватись згідно з його статутом, правилами торгівлі, ветеринарними і санітарними правилами, іншими нормативними документами, що регламентують діяльність ринку.

Фінансування розвитку ОПР має здійснюватися в основному за рахунок недержавних джерел. Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування повинні сприяти залученню інвестицій (вітчизняних та іноземних), а також вільних коштів населення.

Організація оптового продовольчого ринку (оптового торгового центру) щонайперше потребує вирішення питання про відведення земельної ділянки на території міста, створення відповідних супроводжуючих служб – санітарної, контролю якості продукції, протипожежної, транспортної, зв'язку, побутового обслуговування суб'єктів ринку і т.п. Тому доцільно, щоб організаційні заходи щодо створення оптових продовольчих ринків були ініційовані місцевими державними адміністраціями із залученням широкого кола потенційних засновників та співучасників функціонування такої структури.

Інфраструктура ОПР – це територія, на якій розміщується торговий центр з торговельним залом та мережею приміщень і споруд для доробки та забезпечення режимного зберігання продукції (сховища, склади, сортувально-пакувальні лінії, обладнання для охолодження продукції та спеціальний транспорт).

Враховуючи обмеженість коштів на капіталовкладення, оптові продовольчі ринки доцільно створювати на базі існуючих структур оптової торгівлі (плодоовочевих баз), матеріально-технічна оснащеність яких найбільш придатна для створення цивілізованих оптово-продовольчих ринків.

Реалізація технічних питань організації і функціонування продовольчих ринків має в своїй основі визначення стратегічних напрямків розвитку національного продовольчого ринку, враховуючи світові та вітчизняні тенденції формування сучасної системи агропродовольчих відносин і продовольчого забезпечення населення.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми разом із практичними висновками щодо ефективної організації продовольчого ринку дозволяє встановити еволюційний

характер нової системи продовольчого забезпечення та передбачити головні риси її розвитку у майбутньому.

Розбудова ефективної національної системи продовольчого постачання повинна базуватися на таких ключових принципах: вільної конкуренції, гарантійності і безперебійному забезпеченні продовольством населення країни, безпеки харчування, державного регулювання.

Шляхи підходу до формування продовольчого ринку можуть бути різними, однак організаційно вони повинні передбачати реалізацію принципів становлення ефективної національної системи продовольчого постачання, де головна роль належить ринковим методам і формам продовольчого товарообміну.

Отже, з нашого погляду, незважаючи на певні альтернативні варіанти у підходах до формування конкурентної організаційної структури продовольчого ринку, для України пріоритетним напрямком його розвитку є створення Єдиної системи оптових продовольчих ринків (ЄСОПР) яка послужила фундаментальною основою розробленого нами проекту Національної системи продовольчого забезпечення [3, 161–166].

Головною організаційною одиницею ЄСОПР потрібно вважати гуртовий продовольчий ринок. Як видно з рис. 1, проектом Національної системи продовольчого забезпечення передбачено створення на території Хмельницької області міжрегіонального оптового продовольчого ринку „Хмельницький”.

Запропонована схема єдиної системи оптових продовольчих ринків передбачає його функціонування як базового оптового міжрегіонального продовольчого ринку для відпрацювання технологічної, організаційної та управлінської моделі майбутніх оптових продовольчих ринків в Україні.

Метою його створення є формування єдиного комфортного, а також контрольованого державними та громадськими інституціями простору для проходження основного товарного потоку продовольства.

Тобто, міжрегіональний оптовий продовольчий ринок „Хмельницький” повинен представляти собою цілісну структуру, яка здатна забезпечити прями, без посередників зв'язки між товаровиробниками і споживачами сільськогосподарської продукції, впорядкувати постачання споживачів Хмельницької та інших областей якісною сертифікованою продукцією в широкому асортименті за доступними цінами, а також переробку сільськогосподарської продукції (м'ясо, картопля, морква) і виготовлення напівфабрикатів.

Причиною вибору м. Хмельницького для створення на його території міжрегіонального оптового продовольчого ринку слугували функціонування великого оптового речового ринку, наявність відповідної інфраструктури або її окремих елементів, характеристика м. Хмельницького як міста-донора. За експертними оцінками орієнтовна вартість такого проекту становила б приблизно 17,5 млн. дол. США, а строк окупності проекту склав би 59 місяців. Основними напрямками вкладення інвестиційних ресурсів є: придбання і монтаж обладнання, створення умов для митного оформлення вантажів. Концентрація інвестиційних ресурсів на створення міжрегіонального оптового продовольчого ринку змогла б поліпшити інвестиційний клімат в Хмельницькій області і додатково залучати протягом наступних років інвестиційний капітал в розбудову економіки регіону.

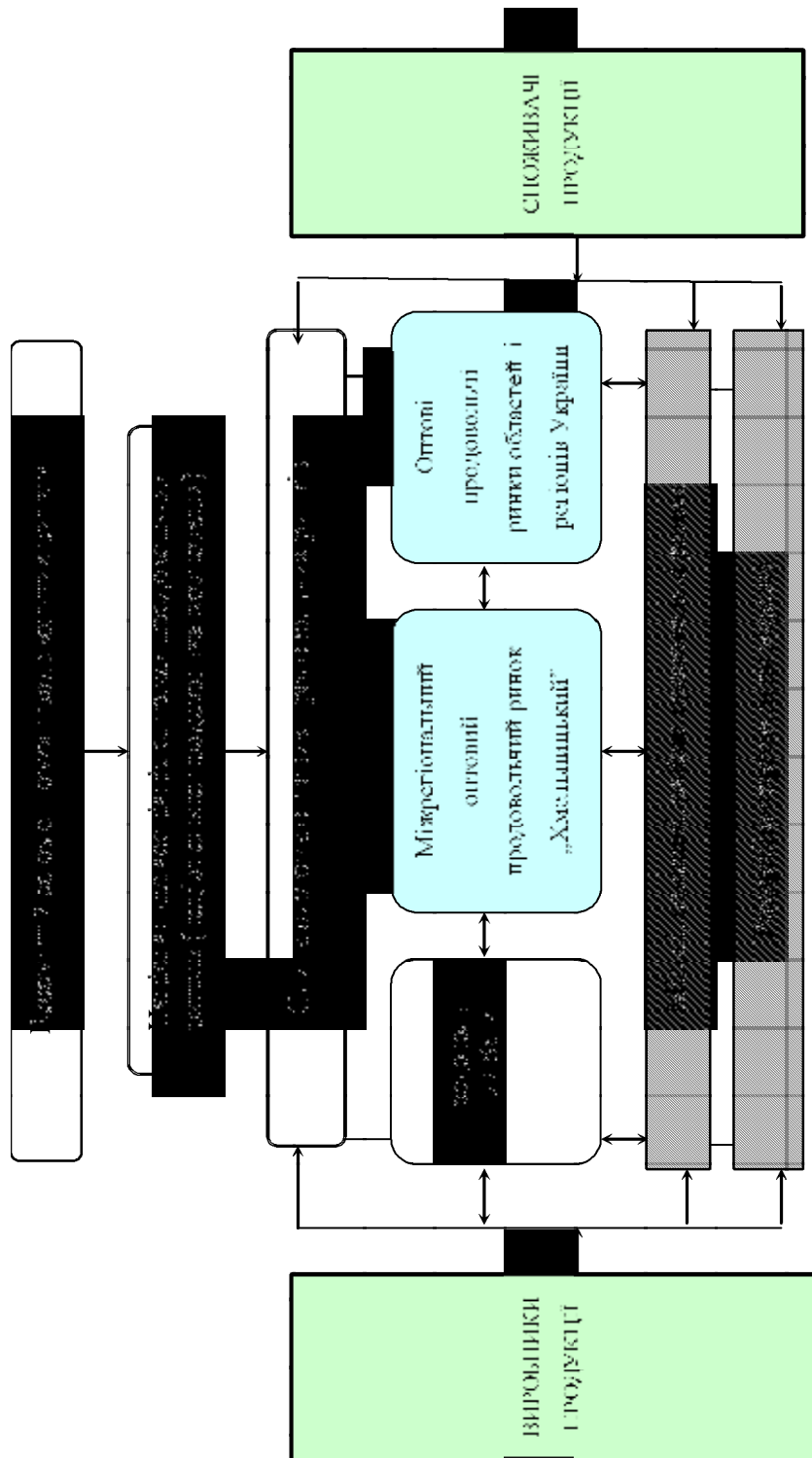

Рис. 1. Проект Національної системи продукольчого забезпечення (авторський)

Заслуговує на увагу формування і функціонування в системі продовольчого забезпечення нових організаційних структур продовольчих банків, вони особливо поширені в країнах з розвинутою ринковою економікою [1, 356].

Наступним важливим елементом Національної системи продовольчого забезпечення повинна стати Українська асоціація оптових продовольчих ринків, яка виконувала б функції національної продовольчої корпорації, основними завданнями якої було б формування та організація використання продовольчих фондів.

Обов'язковою умовою успішної реалізації цих завдань сприяло б створення територіальних підрозділів Української національної асоціації оптових продовольчих ринків. Зазначені регіональні структури контролювали б та організували б максимальне використання існуючих холодильників, сховищ, плодоовочевих баз та інших суб'єктів інфраструктури. Організаційно втілення такого проекту може бути забезпечене шляхом передачі Національній асоціації оптових продовольчих ринків частини акцій гуртових продовольчих ринків і товарно-сировинних продовольчих бірж та через удосконалення оподаткування оптових продовольчих ринків.

Завершальним етапом становлення національної системи продовольчого забезпечення стало б входження та інтегрування українських оптових ринків до Всесвітнього союзу оптових продовольчих ринків, що об'єднує відповідні організації та установи із 36 країн світу: від Колумбії, Тунісу, аж до Франції, Німеччини, Канади, Китаю, Росії та Сполучених Штатів Америки.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки. Упродовж 1990–2006 рр. відбулося значне скорочення об'єктів роздрібною торгівлі, особливо в сільській місцевості. Зменшення кількості організаційних структур продовольчого ринку в окремих містах і районах супроводжувалося абсолютним скороченням цих показників також у розрахунку на 10 000 осіб населення. Стратегічна перевага серед різних організаційних структур у формуванні попиту і пропозиції, ціни на продовольство повинна належати оптово-продовольчим ринкам. Тому пріоритетним напрямком їх розвитку є створення Єдиної системи оптових продовольчих ринків (ЄСОПР), яка послужила фундаментальною основою розробленого проекту Національної системи продовольчого забезпечення. З метою формування сприятливого конкурентного середовища на території Хмельницької області пропонується створити міжрегіональний оптовий продовольчий ринок „Хмельницький” як базовий оптовий міжрегіональний продовольчий ринок для відпрацювання технологічної, організаційної та управлінської моделей майбутніх гуртових продовольчих ринків в Україні. Ефективне функціонування національного продовольчого ринку України у сфері реалізації організаційно-економічних заходів передбачає входження та інтегрування вітчизняних оптових ринків до Всесвітнього союзу оптових продовольчих ринків, що сприятиме завершальному етапу формування національної системи продовольчого забезпечення населення держави.

Література

1. *Агропромисловий комплекс України: ціни, тенденції та перспективи розвитку. Випуск 5. За ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 647 с.*

Організаційно-економічні аспекти...

2. Більський Б. Ринок молока та молочних продуктів у Європейському економічному співтоваристві. Вісник аграрної науки. –1995. – № 7. – С. 25.
3. Дусановський С., Горлачук М. Економічні аспекти функціонування і розвитку продовольчого ринку регіону. Тернопіль: Вид. «Горлиця» – 2007. – 219 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України. Про оптові продовольчі ринки. № 997 від 09.06.1999 р.
5. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2006 р. - Хмельницький: ОУС, 2007.
6. Юрчишин В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики. «Економіка АПК» – 2003. – № 8. – С. 3.

Редакція отримала матеріал 16 травня 2008 р.